

Н. Д. Терент'єва

Студентка 4-го курсу кредитно-економічного факультету
ДВНЗ «КНЕУ ім. Вадима Гетьмана»

Науковий керівник: к.е.н., доцент кафедри
менеджменту банківської діяльності А. В. Нікітін

РИНОК БАНКІВСЬКИХ СПОЖИВЧИХ КРЕДИТІВ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. *Висвітлено особливості ринку банківського споживчого кредитування як значного елементу кредитного ринку в Україні. В рамках аналізу його сучасного стану визначено лідерів у наданні споживчих позик та їхні конкурентні переваги. Приведено прогноз подальшого розвитку ринку з огляду на історичні тенденції, розкрито основні проблеми та перспективні напрями діяльності у цій сфері.*

Ключові слова: банківська споживча позика, ринок споживчого кредитування, конкурентоспроможність, банківські послуги, кредитні ризики.

РЫНОК БАНКОВСКИХ ПОТРЕБИТЕЛЬСКИХ КРЕДИТОВ: СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Аннотация. *Статья раскрывает особенности рынка банковского потребительского кредитования как значительного элемента кредитного рынка Украины. В рамках анализа его текущего состояния определены лидеры в предоставлении потребительских кредитов и их конкурентные преимущества. Также приведен прогноз дальнейшего развития рынка с учетом исторических тенденций, раскрыты основные проблемы и перспективные направления деятельности в этой сфере.*

Ключевые слова: банковский потребительский кредит, рынок потребительского кредитования, конкурентоспособность, банковские услуги, кредитные риски.

BANK CONSUMER LOANS MARKET: CURRENT CONDITIONS AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT

Abstract. *The article highlights the features of bank consumer credit market as a major element of the credit market in Ukraine. As part of the analysis of its current state the leaders in the provision of consumer loans and their competitive advantages are defined. Also, the article gives the forecast of further market development due to historical trends, shows the basic problems and perspective directions of activity in this area.*

Key words: bank consumer loan, consumer credit market, competitiveness, banking services, credit risks.

Вступ. Ринок споживчого кредитування — чи не єдиний сегмент ринку банківських послуг, який демонструє достатню стабільність в умовах кризи. Одночасно з цим споживче кредитування є однією з найрибуктовіших кредитних операцій банків. Саме тому сьогодні банки спрямовують великі сили на його підтримання. Тож досить важливою є неупереджена і об'єктивна оцінка ринку банківських споживчих кредитів, що дозволить прослідкувати його основні тенденції, а отже і зробити прогнози на майбутнє. Такий аналіз необхідний як банкам для здійснення стратегічного й тактичного планування, так і споживачам, які розглядають можливість звернення до банку за позикою. До того ж, банківське споживче кредитування має велике макроекономічне значення, так як стимулює виробництво, сприяє розвитку банківського сектору, а також концентрації капіталу.

Різноманітні сегменти ринку банківських послуг, безумовно, є об'єктом дослідження багатьох українських науковців. Зокрема на ринку споживчих кредитів банків зосереджували свою увагу І. Вовчанський, П. Іжевський, В. Міщенко, А. Мороз, М. Савлук, О. Шаповал.

Постановка завдання. Метою даної роботи є аналіз сучасного стану ринку банківського споживчого кредитування в Україні, визначення перспектив його розвитку, а також дослідження конкурентних переваг банків, які на даний момент є лідерами у цій сфері.

Результати. Сьогодні термін «споживчий кредит» має багато визначень, як закріплених законодавчо, так і запропонованих науковцями. Наприклад, М. І. Савлук у своїх працях пропонує досить широкий підхід: споживчий кредит — це кредит, що спрямовується на задоволення особистих потреб людей, тобто обслуговує сферу особистого споживання [1, с. 397].

Натомість Національний Банк України дає таке тлумачення: споживчий кредит — це кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) фізичним особам на придбання споживчих товарів або послуг у тимчасове користування, під процент,

на умовах строковості та платності [2]. Так, споживчими позиками в Україні вважаються кредити на автомобілі, побутову техніку, відпочинок тощо, а також готівкові кредити без цільового призначення. Так як, в основному, банки формують пропозицію на ринку, у статті розглянуто саме банківські позики.

Споживчі кредити мають ряд особливостей, що з-поміж усіх банківських кредитів притаманні лише їм. Найхарактернішою їхньою рисою є неможливість визначити їхню об'єктивну вартість. Якщо для інших позик процентна ставка прив'язана до певних економічних показників (наприклад, при кредитуванні підприємств вона не може бути вищою за середній рівень прибутковості; на міжбанківському ринку ставка за стабілізаційними кредитами НБУ завжди на 2—3 відсоткові пункти вища, ніж облікова ставка), то при споживчому кредитуванні її значення визначається виключно ринком. Саме тому ціна такої позики завжди не виправдано висока. Ще одна особливість — велика частка неповернутих кредитів у портфелі банку, так як на практиці позичальник не несе відповідальності за невиплату позики, окрім встановлених банком штрафних санкцій. Це пояснюється тим, що витрати, пов'язані з конфіскацією майна чи іншими заходами такого роду, не виправдовують себе для банків, тобто перевищують вигоди від таких дій. Таким чином, недобросовісність позичальника впливає лише на його кредитну історію.

Тим не менш, споживчий кредит — це вигідна угода як для клієнта, так і для банку. Перший користується такими вигодами споживчого кредитування:

- можливість негайного придбання товарів, які були б недоступні протягом тривалого часу без отримання кредиту;
- зручність, мобільність і відносна безпека використання коштів, якщо позика надається у вигляді кредитної картки;
- можливість оплатити непередбачені термінові витрати;
- більшість позик не вимагає додаткових документів, окрім паспорта громадянина України та персонального ідентифікаційного номера.

Що ж до банків, для них споживче кредитування має такі переваги:

- високі відсоткові ставки за кредитом забезпечують прибутковість навіть незважаючи на високий процент неповернених кредитів;
- споживче кредитування допомагає банкам підтримувати партнерські зв'язки з торговими підприємствами — від дрібних приватних компаній до великих фірм-олігополістів;
- споживчі позики зазвичай мають невеликий термін надання, що пришвидшує рух коштів у банку, а отже забезпечує підвищення ліквідності та зниження ризиків.

Етапи процесу споживчого кредитування наведено на рис. 1.

Рис. 1. Етапи процесу споживчого кредитування

Серед усіх видів банківських позик саме для споживчих особливе значення має перший етап кредитування, на якому проводиться бесіда з клієнтом. Так як кредитні спеціалісти мають справу безпосередньо з особами, які беруть кредит на власні потреби і несуть відповідальність за його неповернення, досить важливою є візуальна оцінка клієнта. Тому ще однією характерною особливістю споживчих позик є значна роль людського фактору. Вважається, що жодні оцінки позичальника, що проводяться скоринговою системою і через бюро кредитних історій (другий етап кредитування), не можуть замінити суб'єктивного висновку кредитного спеціаліста щодо благонадійності клієнта.

Структурування кредиту (третій етап) — це визначення основних параметрів позички та підготовка до складання кредитного договору. Проведення переговорів з позичальником закінчується його підписанням (четвертий етап). Третя та четверта стадія споживчого кредитування також мають певні особливості. На відміну від юридичних осіб, які зазвичай мають у штаті досвідчених юристів або наймають їх зовні, фізичні особи часто недостатньо обізнані у правових аспектах кредитування, на чому може зіграти банк. Так, у супереч українському законодавству, банки не розголошують позичальнику всіх комісій за кредитом, «забувають» ознайомити його з графіком платежів і зі статтями кредитного договору. Навіть постійні клієнти можуть потрапити на такий гачок. Це ще одна причина популярності споживчих кредитів серед банків, про яку самі банки не говорять уголос.

Останній етап є майже стандартним для всіх видів банківського кредитування. Єдиною відмінністю споживчих позик є те, що фінансовий стан позичальника — фізичної особи відслідкувати значно важче, ніж при кредитуванні юридичних осіб. Це створює певні незручності для банку, пов'язані з неможливістю передбачити платоспроможність клієнта, тоді як при кредитуванні підприємства її можна спрогнозувати з огляду на фінансову звітність.

В Україні найбухливіші темпи зростання обсягів споживчого кредитування припали на 2006—2009 роки. Після 2009 року вони почали поступово знижуватися через подорожчання ресурсів для банків, зменшення довіри населення та зниження його платоспроможності. Обсяги проблемної заборгованості сягнули максимального допустимого рівня, банки суттєво підвищили свої вимоги до позичальників. Незважаючи на те, що у 2011—2013 роках ситуація вирівнялася і навіть спостерігалось підвищення обсягів кредитування, з початком 2014 року банки України зіткнулися з новими проблемами, серед яких і чергове зниження обсягів проблемного кредитування [3, с. 7—8].

Сьогодні банки докладають великих зусиль, щоб збільшити частку споживчих кредитів у своїх портфелях. Їхня популярність серед банківських послуг зумовлена, насамперед, високою прибутковістю. Так реальна ставка за кредитом може у десятки разів перевищувати номінальну за рахунок одноразових чи періодичних комісій, додаткових платежів, супутніх послуг тощо (табл. 1).

Таблиця 1

**НОМІНАЛЬНІ ТА РЕАЛЬНІ СТАВКИ ЗА КРЕДИТАМИ ГОТІВКОЮ,
ЩО НАДАЮТЬСЯ НАЙБІЛЬШИМИ БАНКАМИ УКРАЇНИ СТАНОМ НА 1.04.2015
(ПРИ ПОЗИЦІ У СУМІ 5000 ГРИВЕНЬ СТРОКОМ НА 1 РІК), %**

Банк	Продукт	Номінальна ставка	Реальна ставка
Райффайзен банк Аваль	Кредит готівкою	40,8	44
Сбербанк Росії	«Вигідний»	33	40,5
Альфа банк	Кредит готівкою	14,99	58,6
ПУМБ	Кредит готівкою (для працівників банку)	3,99	40,68
ПУМБ	Кредит готівкою	16	48
Укрсиббанк	Зелений кредит	28	60
Креді Агріколь	«Свобода»	15	47,7
Південний	Дозволь собі більше	15	51
Імексбанк	Кредит готівкою	12	60,44

Сучасному українському ринку споживчого кредитування притаманні певні риси, які відрізняють його від інших кредитних ринків як в Україні, так і за кордоном.

По-перше, Законом України «Про захист прав споживачів» установлено, що надання (отримання) споживчих кредитів в іноземній валюті на території України заборонено [4, ст. 11]. Отже, зазначена заборона поширюється на всі категорії споживачів, до яких належать і фізичні особи — нерезиденти.

По-друге, більшість кредитів строком до 5 років надається без застави. Проте у договорі кредитування прописано, що позичальник відповідає за своєчасну виплату по кредиту всім своїм майном.

По-третє, з січня 2014 року більшість банків відмовляються видавати кредити (навіть короткострокові) без страхування життя та працездатності позичальника з огляду на ситуацію, що склалася в країні, і, відповідно, збільшення ризиковості таких операцій. Банки співпрацюють зі страховими компаніями і останні отримують досить високі доходи за рахунок такої тенденції на ринку.

По-четверте, дострокове погашення кредиту не може обкладатися штрафами, комісіями чи іншими додатковими платежами. Це стосується як банків, так і інших фінансово-кредитних установ.

Розміри кредитів, що надаються громадянам України, обмежуються [5, с 64—65]:

- граничними розмірами, встановленими комерційним банком для конкретного виду кредитів;
- платоспроможністю позичальника, його здатністю повністю й у встановлений строк повернути отриманий кредит;
- вартістю заставленого майна та цінних паперів, що можуть бути надані позичальником (іншою особою) для забезпечення повернення кредиту з урахуванням виду застави.

З метою здійснення порівняльного аналізу діяльності банків усі банки поділені Національним банком України за розміром загальних активів на 4 групи:

- 1 група — активи більше 15 000 млн грн;
- 2 група — активи більше 5 000 млн грн;
- 3 група — активи більше 3 000 млн грн;
- 4 група — активи менше 3 000 млн грн.

За даними НБУ, лідерами на ринку споживчих кредитів є саме банки першої групи (табл. 2). Причини цього — великий обсяг кредитних ресурсів, зменшення постійних витрат (на рекламу, персонал тощо) за рахунок ефекту масштабу, а також довіра населення саме до цих банків. До того ж, великі банки найстійкіші, ризик невиклати кредиту впливає на них найменше, тож вони мають змогу знизити процентні ставки, порівняно з конкурентами — банками другої, третьої та четвертої груп.

Таблиця 2

**РЕЙТИНГ БАНКІВ УКРАЇНИ ЗА ОБСЯГАМИ НАДАНИХ СПОЖИВЧИХ КРЕДИТІВ
НА 01.01.2014 РОКУ [2].**

Рейтинг	Банк	Обсяг наданих споживчих позик, тис. грн	Частка в загальному обсязі наданих споживчих позик, %
1	Приватбанк	21 356 310	24,46
2	Дельта-банк	14 116 672	16,17
3	Укрсоцбанк	11 711 792	13,41
4	Надра банк	10 348 860	11,85
5	Райффайзен банк Аваль	8 217 506	9,41
6	Укрсиббанк	7 573 369	8,67
7	Альфа-банк	4 414 881	5,06
8	ПУМБ	3 412 987	3,91
9	ВТБ банк	3 130 596	3,59
10	Фінанси та кредит	3 031 097	3,47
	Усього	87314070	100,00

У цілому перші десять банків зосереджують близько 64,12 % загального обсягу споживчих кредитів, наданих банківською системою України, що говорить про досить високий показник концентрації бізнесу. Становище Приватбанку є близьким до монополістичного: він

володіє майже четвертою частиною ринку. Сьогодні його частка найбільша за всю історію банку. Для порівняння, у 2006 році вона становила 21,31 %, у 2009 знизилася до 18,61 %.

Розподіл за географічною ознакою є цілком закономірним як для України, так і для інших держав (табл. 3). Найбільша частка споживчих кредитів припадає на Київ і Київську область, досить високі показники в Одеській, Дніпропетровській Харківській і Львівській областях. До кінця 2013 року серед лідерів у споживчому кредитуванні були також Донецька область та АР Крим.

Для великих фінансових центрів, таких, як місто Київ, характерним є перевищення частки за сумою виданих споживчих кредитів над часткою за їхньою кількістю. Це вказує на те, що суми позичок у таких регіонах вищі за середні по Україні, і опосередковано свідчить про те, що доходи громадян там також вищі за середні.

Таблиця 3

**ГЕОГРАФІЧНИЙ РОЗПОДІЛ СПОЖИВЧИХ КРЕДИТІВ ЗА КІЛЬКІСТЮ
ТА СУМОЮ У ПЕРШОМУ ПІВРІЧчі 2014 РОКУ, %**

Область	Частка від кількості виданих кредитів	Частка від суми виданих кредитів
Київська	38,6	44,1
Одеська	10,8	11,5
Дніпропетровська	19,6	10,1
Харківська	7,4	7,6
Львівська	6,1	5,9
інші	27,5	20,8

Криза 2014 року спричинила зменшення обсягів споживчого кредитування та підвищення ставок за кредитами. Уже в січні 2014 середня процентна ставка становила 29,6 %, тоді як місяцем раніше вона була нижчою на 0,8 %. Її зростання прямо пов'язане з ризиками, які, безумовно, збільшуються в умовах сьогоденної інфляції, неплатоспроможності населення та неспокійної ситуації в країні загалом.

Обсяги споживчого кредитування зменшилися головним чином за рахунок Донецької та Луганської областей, де було зачинено більшість відділень банків, а велика частина населення виїхала на межі цих регіонів. Проте спостерігається спад активності і за кожним регіоном України окремо.

У таких умовах банки вдаються до різних методів утриматися на поверхні. Зокрема до них належить скорочення адміністративного персоналу і, відповідно, провадження таких кредитних продуктів і шляхів надання кредиту, які потребують якомога менший штат кредитних спеціалістів. Прикладом таких продуктів є карткові позики. Проте спонтанний характер використання коштів на кредитній картці та непопулярність платіжних карток серед населення мінімізували позитивний ефект від такого заходу.

Також характерним для банків є ухилення від певних правил, що обмежують їхню діяльність. Наприклад, банки зобов'язані перед укладенням кредитного договору надати споживачу в письмовій формі інформацію про умови кредитування та орієнтовну сукупну вартість кредиту [6]. Для уникнення виконання цих умов як засіб оформлення кредиту банки почали використовувати заяви-оферти. За ними позичальники самі пропонують банку погодитися на умови договору, що розроблений цим же банком. Таким чином, кредитори уникають відповідальності за включення незаконних умов до договору надання кредиту та надають позичальнику «бонус», що полягає в неможливості відкликати згоду на укладення договору. Порушення закону відбувається в деяких банках і при наданні кредитів з оформленням кредитних договорів. Якщо позичальник звертається до кредитного працівника за роз'ясненнями умов договору, отримати їх він не може. У випадку надання кредитів за партнерськими програмами (особливими домовленостями між кредиторами та підприємствами торгівлі для надання кредитів їхнім клієнтам) у деяких випадках неможливо отримати інформацію про те, хто є кінцевим кредитором.

Щодо прогнозів розвитку споживчого кредитування в Україні, в найближчому майбутньому на ринку не очікується позитивних зрушень. Потрібен тривалий час для того, щоб вийти з сьогоденної кризи, і ще триваліший, щоб подолати всі її наслідки: покращити показники ліквідності й платоспроможності банків, підвищити довіру населення до них,

стабілізувати фінансовий стан населення. Найперспективнішою сьогодні вважається розробка нових і вдосконалення наявних методів зниження кредитного ризику. Ризик-менеджмент є чи не основним елементом діяльності кредитних установ у розвинених країнах світу. У реаліях України він є просто життєво важливим. У цьому розрізі актуальними є такі заходи:

- пришвидшення розгляду кредитної заявки, тобто вдосконалення систем скорингу та верифікації;
- вдосконалення системи роботи бюро кредитних історій: внесення до реєстру клієнтів ломбардів та інших кредитних установ, які не співпрацюють із бюро;
- зменшення проблемної заборгованості у кредитних портфелях банків шляхом підвищення вимог до позичальника;
- усунення вад окремих банків у цій сфері: наприклад, Приватбанк вносить до «чорного списку» клієнтів, які мали заборгованість строком від одного дня; такі особи не мають змоги отримати кредит у будь-якому іншому банку, навіть якщо після погашення ними заборгованості пройшло кілька років;
- використання застави як найефективнішого засобу мінімізації ризиків;
- контроль фінансового стану позичальника не лише на етапі надання кредиту, а й протягом усього терміну дії кредитного договору.

Загалом, незважаючи на вигідність споживчого кредитування для банків і певну його корисність для національної економіки, зловживання споживчими позиками має негативні наслідки. Тимчасово прискорюючи зростання виробництва і стимулюючи ефективність праці, споживче кредитування у кінцевому рахунку може спричинити вихід виробництва за рамки платоспроможного попиту населення, наростання надвиробництва і загострення економічних криз [7, с. 28]. Тому прагнення банків постійно збільшувати обсяги таких позик є негативною тенденцією економіки України.

Висновки. Споживче кредитування є перспективним напрямом діяльності банків України. Проте в умовах кризи, незважаючи на очевидні його вигоди для кредитора та позичальника, нарощування обсягів споживчих кредитів згубне для економіки. Особливо це проявляється сьогодні, коли в умовах кризи та зростання ризиків банки, замість зменшення обсягів кредитування, підвищують процентні ставки. Натомість, помітний ефект мають принести інвестиції в розвиток ризик-менеджменту, особливо якщо ця діяльність буде впроваджена не в окремих банках, а у банківській системі України в цілому, як узгоджена система державних заходів чи елемент політики НБУ.

З огляду на історію, споживчі позики менш чутливі до економічних змін, аніж інші банківські продукти. Це має стати основним стимулом для банків працювати над покращенням їхньої якості, а не збільшенням кількості.

Список використаних джерел

1. Савлук М. І. Гроші та кредит: Підручник. — К.: КНЕУ, 2001. — 601 с.
2. Сайт Національного банку України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
3. Міщенко В., Шаповал О. Сучасна практика споживчого кредитування в Україні / В. Міщенко, О. Шаповал // Вісник Національного банку України №11 (213). — К., 2013. — С. 3—9.
4. Закон України «Про захист прав споживачів» від 02.12.2012 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1023—12>.
5. Кобець Ю. В., Іжевський П. Г. Аспекти споживчого кредитування в Україні / Ю. В. Кобець, П. Г. Іжевський // Перспективи економічного зростання та інноваційного розвитку країн. — Одеса, 2014. — С. 63—66.
6. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Правил надання банками України інформації споживачу про умови кредитування та сукупну вартість кредиту» від 10.05.2007 р. № 168. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0541-07>.
7. Кирилюк Є. Ф., Проскуряков К. І. Вплив споживчого кредитування на економіку України / Є. Ф. Кирилюк, К. І. Проскуряков // Тенденції розвитку економіки у 2014 році: аналітичний та теоретико-методологічний аспекти. — Дніпропетровськ, 2014. — С. 26—29.

25.01.2015